

Fejes Erik: **Oroszlánkő vára**

Kevés olyan vár van, amelyben annyiszor jártam már, mint a Mátra egyik, csaknem teljesen elfeledett erősségében, Oroszlánkő várában. Pedig nem látható ott torony, várkapu, de még csak falak sem. Mégis megannyi emlék köt ehhez a romhoz, amely oly sajátos hangulatot áraszt, mintha letűnt korok emlékét akarná megidézni az ide látogatókban. Emlékszem, amikor még egészen kis gyermekként először küzdöttem le a várhegy meredek oldalát, majd csodálattal hallgattam szüleim meséit az egykor itt élt emberekről, illetőleg pompás kincseikről. Emlékszem, amikor évek elteltével rablópórást sütöttünk a várudvaron, amely később éjjeli menedékhely is szolgált számunkra és arra, hogy itt találtam életemben először régészeti leleteket.

Oroszlánkő vára – a Civertan Grafikai Stúdió légifelvétele

A tavalyi évben kedves barátaimnak is megmutattam a kiváló kirándulóhelynek számító várat, majd ígéretet tettem rá, hogy készítek egy összefoglalót mindarról, amit az évek során megtudtam ezen ősi erősről. Jelen írásomnak azonban nem csak az a célja, hogy eleget tegyek ígéretemnek, hanem szeretném felhívni az illetékes régészek, műemlékvédők, valamint kormányzati döntéshozók figyelmét Oroszlánkő méltatlanul elfeledett várára.

Fekvése

Oroszlánkő várának romjai a Keleti-Mátra egyik hágója, a Domszlói-kapu fölött emelkedő 604 méter magas vulkanikus kúpon találhatóak Recsktől dél-délnyugatra, Domszlótól pedig észak-északnyugatra, mindkét településtől 5,5 kilométer távolságra. Az erősség stratégiai szempontból kiemelt jelentőséggel bíró helyen épült, hiszen a várhegyről jó rálátás nyílik a Parádi-Tarna völgyét a Mátraaljával összekötő természetes átjáróra. A hegytető teljes területét magában foglaló vár minden oldalról csak igen meredek emelkedőn át közelíthető meg, csupán a délnyugat felől csatlakozó nyereg irányába enyhébb a lejtő, így fekvése védelmi szempontból is ideálisnak mondható.

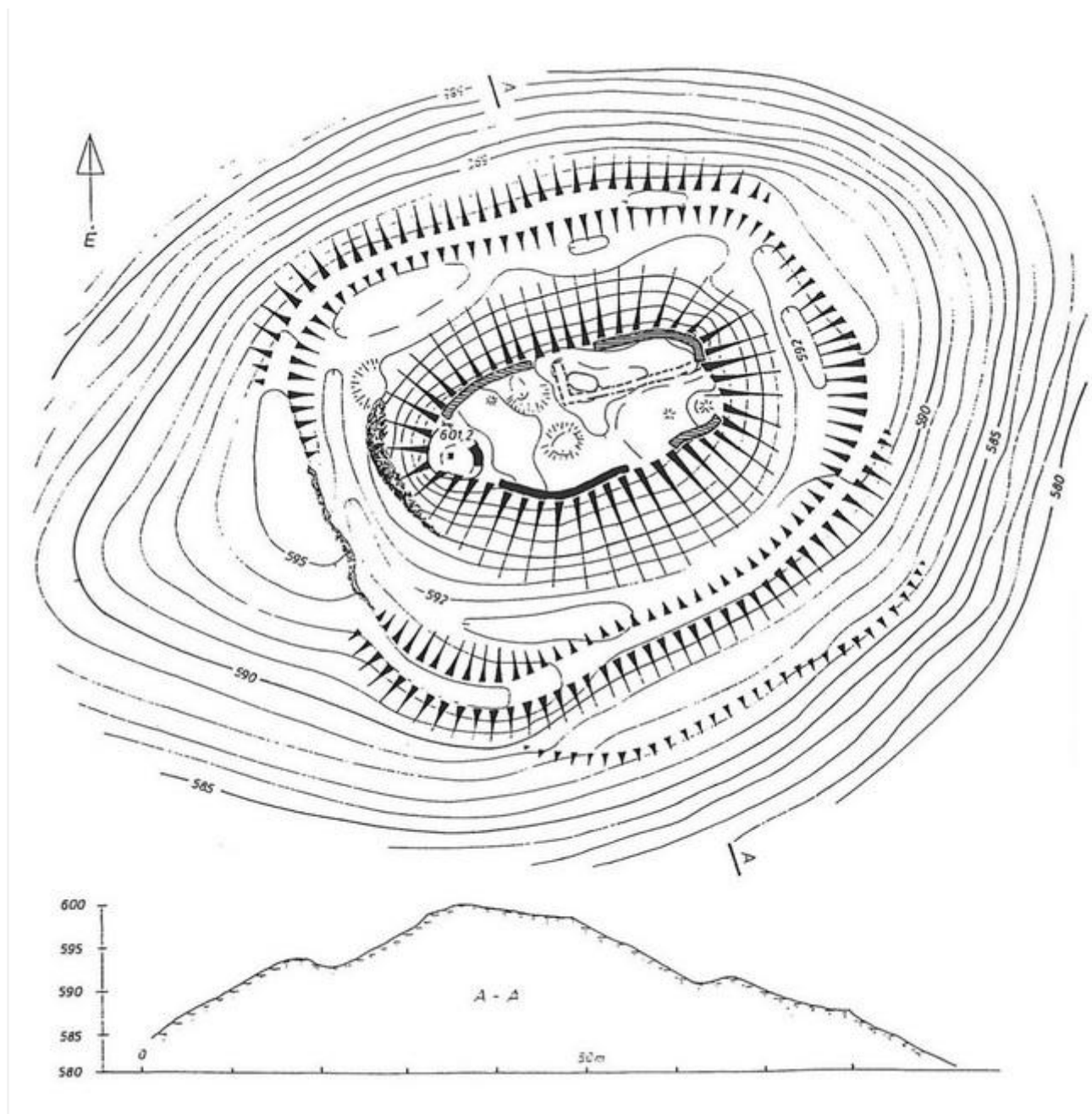
Kilátás a várból déli irányba, a Mátraaljára – Kovács Lajos fotója

Leírása

A várat Nováki Gyula mérte fel 1993-ban, majd megfigyeléseit – Feld István 2004-es kiegészítéseivel – az alábbiak szerint összegezték.

„A vár magja hosszúkás, ovális alakú. Hossza 33, legnagyobb szélessége 16 méter. Jól követhető peremén a kőből rakott egykori övezőfal vonala nagyrészt meghatározható. Csak a déli oldalon áll 15 méteres hosszúságban egy kb. 1,2 méter vastagságú, mintegy 0,5 méter magas falvonulat, északon és délkeleten csak a terepviszonyok utalnak ma már föld alatt lévő szakaszokra. Terepalakulatokból következtethetünk egy toronyra a terület nyugati szélén, továbbá egy (alápincézett?) épületre északkeleten. A terület erősen bolygatott középső részén több nagy gödör található, egyikük talán ciszterna lehetett.

A várat árok veszi körül. Ebben főként délen több, felülről lezuhant faldarab és nagy mennyiségű épülettörmelék van, tehát erősen feltöltődött, eredeti mélységét és alakját csak ásatással lehetne megállapítani. A nyugati oldalon a kőzetbe vágott, függőleges sziklafalak jelenti az árok két oldalát. Mivel az épülettörmelék nagymértékben beborítja a vár oldalát, lehetséges, hogy sziklába vágott függőleges árokszél máshol is előfordul. Az árok szélessége a két sziklafal között 7, a többi helyen 15-24 méter között változik. Mélysége a jelenlegi, erősen feltöltődött állapotban is 6-8 méter körüli.

Oroszlánkő várának alaprajza (Nováki Gyula felmérése 1993, Feld István 2004. évi kiegészítésével)

A vár két hosszanti oldalán az árkot külső sánc kíséri. A délnyugati és északkeleti széleken azonban a hegy természetes domborulata szükségtelenné tette mesterséges sánc készítését.

A délkeleti oldalon a sánc alatt 10-11 méter távolságra, 4 méterrel alacsonyabb szinten egy határozott terasz húzódik, mellette a belső terület valamivel egyenesebb felületű, mint közvetlenül a sánc alatt. Ez a terasz kb. 55 méter hosszan követhető. Északkeleti vége elmosódott, itt bizonyára felkanyarodott a sánchoz, mert igen meredek oldal következik.” (1)

Mindez annyival egészíthető ki, hogy a várakok keleti részén nagyméretű, vörös andezitből faragott, egyik szélükön kb. 10-15 centiméter mély és széles tokhoronnyal ellátott kövek figyelhetőek meg, amelyek egy átjáró, esetleg a várkapu kőkeretének elemei lehettek. Amennyiben utóbbi feltételezés helytállóan bizonyulna, az alátámaszthatná azt a helyi hagyományt, hogy a várkapu a legkönnyebben támadható délnyugati lejtővel ellentétes oldalon volt.

Faragott kövek a várakok keleti részén – a szerző és Kovács Lajos fotója

Megjegyzést érdemel továbbá, hogy Oroszlánkő várától északnyugati irányban, attól mintegy fél kilométerre egy forrás található, melyet Vár-kútnak neveznek. Elképzelhető, hogy a névadás nem véletlen és ez a víznyerő biztosította egykor a vár élővizes ellátását. (2)

Története

A vár területén bronzkori sarló került elő, ami megerősítheti azt a feltevést, hogy a hegy már az őskorban erődített hely volt. (3)

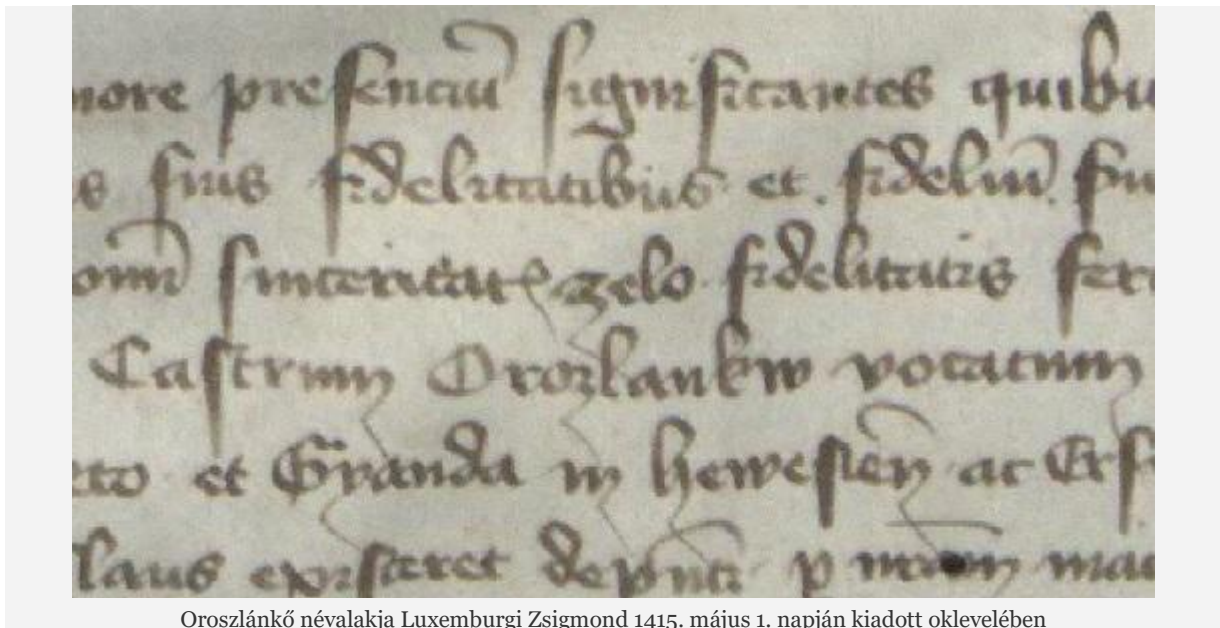
A honfoglalást követően, de legkésőbb I. (Szent) István uralkodásának idején az Aba-nemzetség – egyéb birtokok mellett – a Mátra csaknem egész területét is adományba kapta. (4) A nemzetség a 13. századra számos ágra szakadt, így birtokaikat felosztották maguk között. (5) A birtokosztály során a Keleti-Mátrának a várhegyet is magában foglaló része valószínűsíthetően az Ugrai-ághoz került. Egy 1289-es keltezésű oklevél arról tanúskodik, hogy Oroszlánhegyet („*Wrzlanhege*”) és annak tartozékait később egy birtokcsere eredményeképpen a Kompolti-ághoz tartozó Péter comes szerezte meg [Verpeléti] „Nagy” Leustáktól az Alföld északi részén található Ányásért. (6)

A dokumentumból sajnos nem derül ki, hogy miért döntöttek a csere mellett és az sem, hogy milyen tartozékai voltak a birtoknak, érdemes lehet azonban elidőznünk a kérdések megválaszolásával.

Bizonyosnak mondható, hogy a Kompoltiak mátrai birtokán ez idő tájt sem vár, sem várhely nem volt, Leusták viszont Oroszlánkő mellett magáénak tudhatta a verpeléti mottét és talán a tarnaszentmáriai Várhegyet is. Nem kizárt tehát, hogy Kompolti Pétert a várhely megszerzése motiválta, amiről rokona könnyedén lemondhatott a jó termőfölddel rendelkező birtokért cserében. A tartozékok meghatározása kapcsán figyelemre méltó tény, hogy Oroszlánkő és Leusták verpeléti birtoka nem határos egymással. Ha elfogadjuk, hogy az Ugrai-ág mátrai birtokteste összefüggő területet alkotott és a tartozékok Oroszlánkő várának szomszédságában voltak, akkor e körben csak egy olyan birtok jöhet szóba, amely Péter hagyatékában is szerepel, mégpedig Egyházasnána, azaz a mai Kiszána.

A kővár építését a kutatók többsége az új birtokossal hozza összefüggésbe, kinek halálát követően fiai, [Domoszlói] Gergely, [Nánai] István és [Körüi] Kompolt, 1325. évi osztozkodásuk során az erősséget – feltehetőleg ági vagyon mivoltára tekintettel – közös tulajdonban hagyják. (7)

1415. május 1. napján Luxemburgi Zsigmond – érdemei elismeréseként – új adomány címén megerősítette Domoszlai Lászlót oroszlánkői birtokában. (8) Az udvari familiáris 1418-ban bekövetkezett halálával a Kompolti család Domoszlai-ága férfiágon kihalt, így a vár a másik két ágra szállt, majd miután 1441-ben a Körüi-ág is hasonló sorsa jutott, Oroszlánkő kizárólagosan a Nánai-ág birtokába került. (9)

Oroszlánkő névalakja Luxemburgi Zsigmond 1415. május 1. napján kiadott oklevelében

A Kompolti család Nánai-ága a 14. század végén vagy a 15. század elején udvarház építésébe kezdett Kisanánán, melyet valószínűsíthetően Kompolti János ajtónállómester (1415-1451) idején erős kőfallal vettek körül. (10) Az udvarház megépítését, majd a település Árpád-kori templomát is magában foglaló vár kialakítását követően a nemesi család ezen ágának lakóhelyét Kisanánán kell keresnünk, ami azzal járt, hogy Oroszlánkő várának jelentősége egyre csökkent.

A hagyomány szerint 1460-ban Pata várának elfoglalását követően Oroszlánkő és a szomszédos Kanácsvár is a husziták kezére került, de pár hónap elteltével I. (Hunyadi) Mátyás vezére, Rozgonyi Sebestyén megostromolta és visszafoglalta az erősségeket. (11)

1468-ban Kompolti Margit fiai, Szini György és Péter pert indítottak Kompolti Miklós ellen, mert állításuk szerint anyai jogon rész illette őket Nána és Oroszlánkő váraiból, valamint azok tartozékaiból. (12)

Kompolti Miklós özvegye, Hédervári Hedvig 1476-ban új férjének, Lévai Cseh Jánosnak adományozta a várat. (13)

1498-ban Kompolti Miklós gyermeke, Fruzsina, illetőleg unokái, Zsigmond és Ferenc kezén találjuk a várat, akik fele-fele arányban birtokolják a családi vagyont, de a fiági lemenők bizonyos javakat elvontak nagynénjüktől. (14)

A Kompolti és a Guthi Ország családok tagjai 1510-ben – II. Ulászló jóváhagyásával – örökösödési szerződést kötöttek egymással. (15) Miután Kompolti Ferenc 1522-ben bekövetkezett halálával az Abanemzetség ősi ága kihalt, a megállapodás alapján Ország Imre kezére került a birtok. (16)

Bánffy Istvánné Ország Magdolna 1548-ban pert indított unokaöccsének fia, Kristóf ellen részketelve magának Oroszlánkő várából és a hozzá tartozó községekből. Hosszas pereskedés után 1560-ban Magdolna javára ítélték, majd Ország Kristóf kezdeti ellenszegülését követően végül egyezsége jutottak. Ugyanebben az évben I. Ferdinánd új adomány címén megerősítette birtokában Ország Kristótot. (17)

Hatvan várának 1544-es elését követően Oroszlánkő a hatvani szandzsák kettős adóztatású területéhez tartozott. (18)

Miután 1567-ben a Guthi Ország család férfiága is kihalt, 1569-ben Ország Borbála férje, Enyingi Török Ferenc kapja adományba a birtokot, melybe 1570-ben be is iktatták. (19)

Oroszlánkő várának utolsó okleveles említése 1607-ből származik, amikor is a Nyáry család birtokaként számon tartott erősséget még 60 hajdú őrizte. (20)

Képi ábrázolás

Sem metszet, sem festmény nem ismert, melyet Oroszlánkő váráról készítettek, azonban több olyan 16. századi térkép is rendelkezésünkre áll, melyeken kisméretű képi ábrázolást találhatunk az erősségről.

Lázár deák 1528-ban megjelent térképén – a palóc nyelvjárás kiejtése szerinti – „*Arozlake*” névalakban szerepel a vár, amelyet készítője egy kúp alakú magaslaton, fedett toronyként ábrázol (6. ábra jobb alsó kép). (21)

Wolfgang Lazius 1552-ben kiadott térképe már részletgazdagabban jeleníti meg várat, amelyet „*Oroslankw*” névalakban jelöl. Nála a Mátra lankái között emelkedő erősség központi, fallal kerített részét keletről és nyugatról is egy-egy fedett torony fogja közre, a falak alatti rézsút pedig esetlegesen a várárokra utal (6. ábra bal oldali kép). (22)

A *Descriptio Regni Ungariae* (1595?) ismét egy részletszegényebb ábrázolásmódot alkalmaz, de itt is jól látszik „Oroszlako” várának egy fedetlen toronnyal erősített központi magja, melyet kerítőfal övez (6. ábra jobb felső kép). (23)

A térképek ugyan viszonylagos pontossággal ábrázolják a szomszédos Sirok várát, azonban nem lehet tudni, hogy Oroszlánkő várának megjelenítését mennyire tekinthetjük hitelt érdemlőnek. Ha az egyes ábrázolásokat rávetítjük az alaprajzra, nem zárhatjuk ki azonban, hogy a térképek valóság híven, de eltérő látószögéből ábrázolják a várat.

Oroszlánkő várának 16. századi képi ábrázolásai

Nevének eredete

A honfoglalás korában ugyan nem élt oroszlán a Kárpát-medencében, azonban a magyarság tudatvilágában már ekkor is a legyőzhetetlen erő, a bátorság és a büszkeség megtestesítőjének számított.

Kiss Lajos nyelvész megállapította, hogy ótörök eredetű állatnevünk a középkorban személynévként is használatos volt, de kiemelte, hogy az oroszlán ábrázolása hatalmi jelvény, címerállat lett számos

népnél, köztük a honfoglaló magyarságnál is. Feltételezése szerint az Oroszlánvár, Oroszlán hegye nevek bővítményrészé is a címerállatként alkalmazott és kőfaragványként a várhoz tartozó oroszlánábrázolással lehet kapcsolatos. (24)

ábra Kompolti János és felesége, Tari Margit által építettett díszes ivókút eleme a kishánai várból a családok címereivel

Régészeti leletek

A várban ásatás mindeddig nem volt, a terepbejárások alkalmával azonban több szórványlelet is előkerült, melyek kora átfogja Oroszlánkő várának szinte valamennyi időszakát. Közülük talán a legszebb egy kályhacsempe díszes töredéke (8. ábra bal alsó kép), melyet az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Régészettudományi Intézete tárol.

Oroszlánkő legendái

- Pásztor József nyomán – (25)

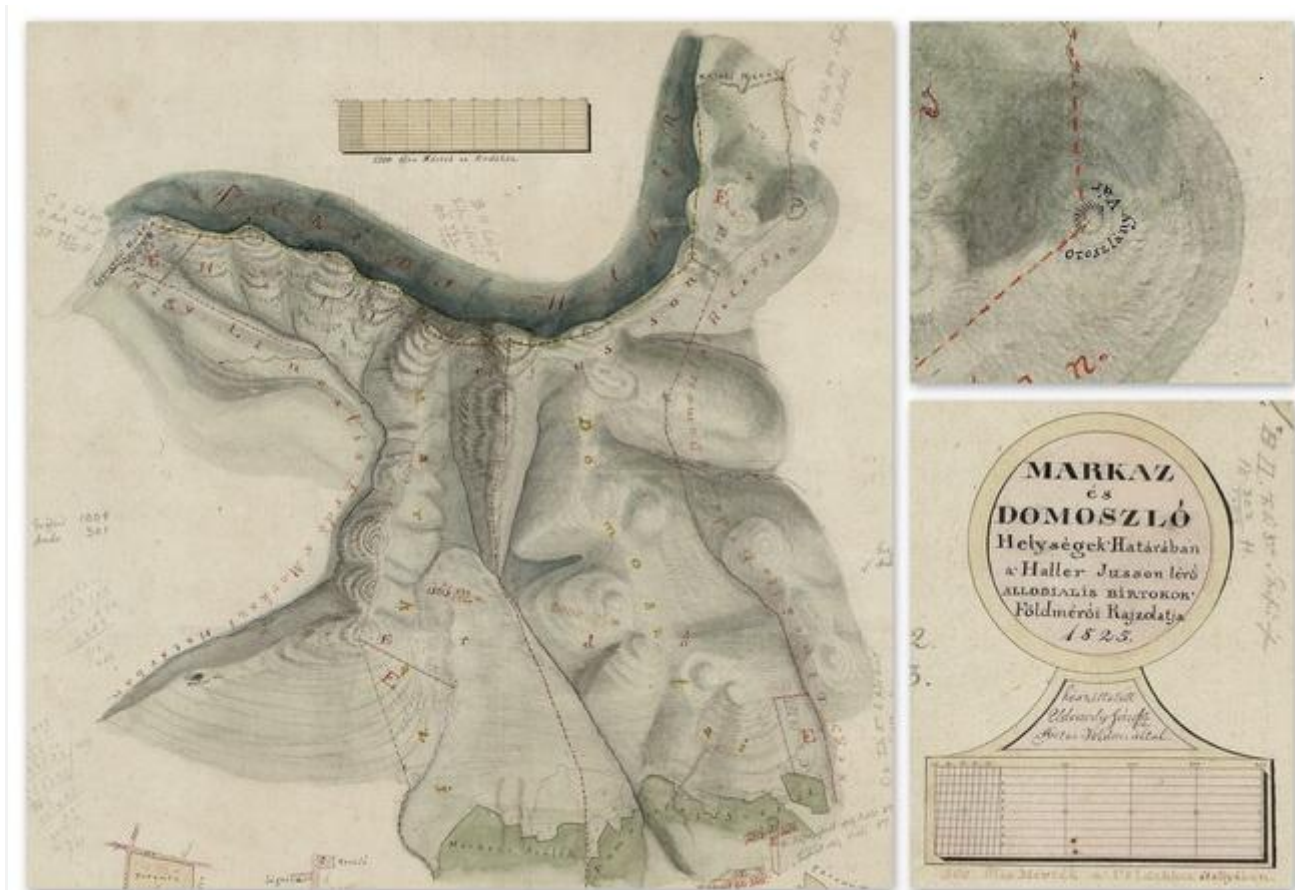
Egykor hangos vita verte fel a Mátra erdeinek csendjét, mivel a környék birtokosai hosszú időn át sem jutottak megegyezésre Domoszló határainak kijelölésében.

A falu fölött emelkedő vár orosz származású úrnője gyakran sétált nagy fekete kutyájával a rengetegben és többször kényszerű tanúja volt a perlekedésnek. Egyszer aztán már oly annyira megalégtelte a viszálykodást, hogy elhatározta, ő maga fogja kijelölni a település határait.

A mérnöki tudomány eszközeivel mit sem törődve, kivette a csoroszlyát a földeken dolgozó emberek egyik ekéjéből, majd dél felé hajította egészen a mai is Peresnek nevezett emelkedőig. Ezután megragadta az ekevasat is, amit a feje fölött megforgatván észak felé dobott egészen Reck határáig. Kelet és nyugat felé azonban már nem kellett elhajítania az egyik meg a másik ekesarvat, mert ezekben az irányokban a természet maga jelölte ki a határokat; egy fő és két másik, de az elsőben elvesző völgyteknőben.

Mindez időtállóknak bizonyult, ugyanis Domoszló határa a mai napig is az orosz lány által kijelölt terület mentén halad.

A lányt, akiről a várat később Oroszlány várának nevezték el, időnként még ma is lehet látni, amint fekete bársony ruhájában némán sétál kutyájával a Mátra erdeiben.

Markaz és Domoszló határa „Oroszlány várával” (1825)

- Helyi népmonda nyomán –

A muhi csata után már semmitől sem félték a tatárok és a virágzó országot néhány nap alatt végigdúlták. Csak a kőfallal erősített esztergomi fellegvár, a mocsaraktól övezett Fehérvár és a pannonhalmi Szent-Márton vár tudott ellenállni ostromuknak. Ezt felismerve, Batu kán hordájának kivonulását követően IV. Béla erős kővárak építését rendelte el.

A király parancsára Kompolti Kázmér is várat emeltetett a Mátra egyik hegycsúcsán, amelynek elkészültekor a negyvenes éveikhez közelítő urat mindenki a nősülésre biztatta, ám ezt azzal hátrította el, hogy az ő szíve csak olyan nő iránt lobban szerelemre, aki az oroszlánt is megszelídíti.

Meghallotta ezt lovászának lánya, Ilona is, aki rögvest földesura elé lépett és kérte, hogy hozassanak a birtokra egy oroszlánt, mert ő bizony megszelídíti. Kompolti csak nevetett a lány bátorságán, de azért hamarosan hozatott egy hatalmas fenevadat. Amikor megérkezett, Ilona belépett a ketrecébe és tekintetével rögvest megszelídítette.

Ahogy az oroszlánt, úgy Kompolti Kázmért is megszelídítette a lány, így az esküvő sem maradt el. Ily módon az új vár, Ilona személyében úrnőt kapott, aki aztán boldogan élt férjével és a szelíd oroszlánnal, lakóhelyüket pedig azóta is Oroszlánkőnek nevezik.

Kilátás a várból a Mátra főgerincére – Kovács Lajos fotója

Bízom benne, hogy írásom felkelti majd az érdeklődést Oroszlánkő vára iránt, mely által sorsa talán jobbra fordulhat! Akit viszont legjobb szándékom ellenére sem érintett meg e mátrai erősség története, annak is javaslom a vár pompás természeti környezetének felfedezését egy pár órás túra keretében.

Felhasznált irodalom

- (1) Nováki Gyula – Baráz Csaba – Dénes József – Feld István – Sárközy Sebestyén: Heves megye várai az őskortól a kuruc korig. Castrum Bene Egyesület – Bükki Nemzeti Park Igazgatóság, Budapest – Eger, 2009. 19.
- (2) Pelle Béláné: Heves megye földrajzi nevei I., Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest, 1970. 125.
- (3) Baráz Csaba: Bartalos Gyula (1839-1923) régészeti-történelmi kutatásai. In: Agria – az egri Dobó István Múzeum évkönyve XXXIII. (szerk.: Petercsák Tivadar, Szabó J. József), Dobó István Vármúzeum, Eger, 1997. 204., Bartalos Gyula: Heves vármegye őskora. In: Magyarország vármegyéi és

- városai – Heves vármegye (szerk.: Borovszky Samu), Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1909. 436., 441., Pásztor József: Hevesmegye várai. Hangya – Nyomdabérlet, Gyöngyös, 1933., 109.
- (4) Győrffy György: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza III., Akadémia Kiadó, Budapest, 1987.,44.
- (5) Draskóczy István: Adatok a Mátraalja és az Ida-völgye középkori település és agrártörténetéhez (XIII-XIV. század). In: Agrártörténeti Szemle 3-4. (szerk.: Hoffmann Tamás), Magyar Tudományos Akadémia, 1977., 338.
- (6)Győrffy 66., 120.
- (7) Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár Diplomatikai Levéltár (továbbiakban: MNL OL DL) 2334
- (8) MNL OL DL 10 342
- (9) Engel Pál: Magyar középkori adattár. [CD-ROM] Budapest, Magyar Tudományos Akadémia – Arcanum Kft. 2001.
- (10) Nováki – Baráz – Dénes – Feld – Sárközy 43., Engel
- (11) Vö.: Pesti Frigyes: Heves vármegye helynévtára. Heves Megye Levéltára, Eger, 2005. 183-184.
- (12) Benedek Gyula: Dévaványai Oklevelek 1332-1523. Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Igazgatósága, Szolnok, 2000. 48-50., MNL OL DL 64 419, 73 525
- (13) MNL OL DL 17 836
- (14) Závodszy Levente: A Héderváry-család oklevéltára II. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1922. 381-382.
- (15) Benedek 87-89., Benedek Gyula: Jász-Nagykun-Szolnok megyei oklevelek 1326-1525. In: Zounuk – a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár évkönyve 19. (szerk.: Zádorné Zsoldos Mária), Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár, Szolnok, 2004. 249-251., MNL OL DL 22 012, 22 180, 24 349, 24 350, 73 545
- (16) Engel, DL 8928
- (17) Libri Regii – Királyi Könyvek III. 642., Nováki – Baráz – Dénes – Feld – Sárközy 20.
- (18) Fekete Lajos: A hatvani szandzsák 1550. évi adóösszeírása. Jász Múzeum, Jászberény, 1968. 25.
- (19) Libri Regii – Királyi Könyvek III. 953-954., Nováki – Baráz – Dénes – Feld – Sárközy 20.
- (20) Nováki – Baráz – Dénes – Feld – Sárközy 20.
- (21) Papp-Váry Árpád: Magyarország története térképeken. Kossuth Kiadó – Cartographia, Budapest, 2005. 81.
- (22) http://www.e-rara.ch/bau_1/content/zoom/3946329 (letöltve: 2015. február 20.)
- (23) Papp-Váry 101.
- (24) Reszegi Katalin: Hegynevek a középkori Magyarországon. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2011. 136.
- (25) Pásztor 107-108.

Szöveg: Fejes Erik

Szerk.: Várjáró Magazin